

В. Г. Зебалд
АУСТЕРЛИЦ

В. Г. Зебалд

Аустерлиц

Издательска къща
СТЕНО®

AUSTERLITZ

Copyright © 2001, The Estate of W. G. Sebald

All rights reserved

ISBN 3-596-14864-2

© copyright of the translation: S. Fischer Foundation by order of TRADUKI

traduki

Издаването на това произведение е подкрепено от литературната мрежа ТРАДУКИ, членове на която са Федералното министерство за европейски и международни работи на Република Австрия, Външно министерство на Федерална република Германия, Швейцарската културна фондация Про Хелвеция, КултурКонтакт Австрия, Гьоте-институт, словенската Агенция за книгата JAK, Културното министерство на Република Хърватия и фондация С. Фишер.

Книгата е преведена в Европейския колегиум на преводачите в Щрален – Германия

Аустерлиц

Copyright © В. Г. Зебалд, автор, 2013

© Галина Г. Павлова – превод от немски език, 2013

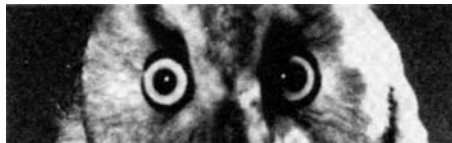
© Издателска къща СТЕНО, Варна, 2013

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана под никаква форма или начин, електронен или механичен, включително фотокопиране, записване или чрез каквито и да е системи за съхранение на информация, без предварително писмено разрешение на издателството.

ISBN 978-954-449-653-1

През втората половина на шейсетте години пътувах многократно, отчасти с изследователска цел, отчасти по други, на мен самия не съвсем ясни причини, от Англия до Белгия, понякога само за ден или два, понякога за няколко седмици. При една от тези белгийски екскурзии, които винаги, както ми се струваше, ме отвещаха в непознати земи и места, пристигнах в един лъчезарен ден на ранното лято в познатия ми дотогава само по име град Антверпен. Още при пристигането, докато влакът бавно навлизаше в закритата гара по украсения от двете страни със странни островърхи кулички виадукт, бях обзет от чувство на леко неразположение, което този път не се уталожил през цялото прекарано от мен време в Белгия. Още си спомням с какви несигурни стъпки вървах надлъж и нашир през централната част, по *Ирусалемстраат*, *Нахтехаалстраат*, *Пеликаанстраат*, *Парадейстраат*, *Имерзеелстраат* и през много други улици и улички и как накрая, измъчван от главоболие и лоши мисли, се спасих на *Астидплейн*, в разположената непосредствено до централната гара зоологическа градина. Седях там, докато ми стана малко по-добре, на една пейка, разположена в полусянка, до една клетка за птици, в която летяха многобройни пъструпери чинки и сипки. Когато наближи следобедът, се разходих в парка и накрая надзърнах още и в открития едва преди няколко месеца павилион за нощни животни, или ноктурама. Мина известно време, докато очите ми привикнат с изкуствения полумрак, за да мога да разпозная отделните животни, водещи зад стъклата своя мрачен жи-

вот, осветен само от бледа лунна светлина. Вече не си спомням точно какви животни видях тогава в ноктурамата на Антверпен. Най-вероятно да са били прилепи и скачащи мишки от Египет или от пустинята Гоби, местни таралежи, бухали и сови, австралийски опосуми, златки, сънливци и лемури, които скачаха там от клон на клон, пробягваха бързо и безшумно насам-натам по покрития със сивожълт пясък под или точно в този момент изчезваха в някой бамбуков гъсталак. В действителност си спомням всъщност само миещата мечка, която дълго наблюдавах как със сериозно изражение седи до едно поточе и непрекъснато мие едно и също парченце ябълка, сякаш се надяваше чрез това прекриващо всяка разумна щателност миене да успее да избяга от фалшивия свят, в който беше попаднала, така да се каже, без своя собствена намеса. Иначе за животните, подслонени в нокту-

рамата, си спомням само, че някои от тях се отличаваха с паразитно големи очи и онзи вторачен самоуверен поглед, какъвто

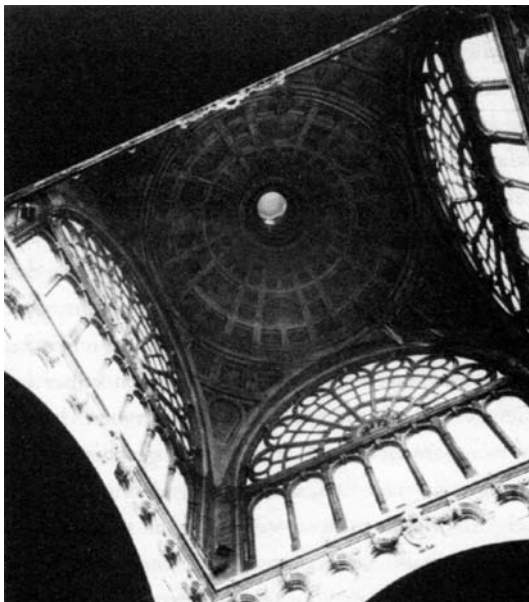
може да се открие при определени художници и философи, които опитват само посредством чисто съзерцание и размисъл да пробият мрака, който ни обгражда. Впрочем в главата ми, струва ми се, тогава се въртеше въпросът дали на обитателите на ноктурамата им включват електрическото осветление при падането на същинската нощ, когато зоологическата градина се затваря за публиката, за да могат при изгряването на деня над тяхната обърнатата наопаки миниатюрна вселена поне за малко успокоени, да потънат в сън. Картините от вътрешността на ноктурама в течение на годините са се смесили с тези от така наречената *Salle des pas perdus* – чакалнята на Централна гара Антверпен. Когато се опитам да си представя днес тази чакалня, виждам едновременно ноктурамата, а като мисля за ноктурамата, тогава в съзнанието ми изплува чакалнята, вероятно защото в този следобед отидох от зоологическата градина направо на гарата, по-точно казано, известно време първо постоях на площада пред гарата, гледайки нагоре към фасадата на тази фантастична сграда, на която сутринта при моето пристигане едва бях обърнал внимание. Сега обаче видях колко много изградената под патронажа на крал Леополд II постройка надминава чисто практичното и се удивих на покритото с патина негърче, стоящо със своя дромедар като паметник на африканския животински и туземен свят от един век само срещу фламандското небе – там горе, високо върху една еркерна кула отляво на гаровата фасада. Когато прекрачих покритата от високия шейсет метра купол зала на Централната гара, първата споходила ме мисъл, може би предизвикана от посещението ми в зоологическата градина и от гледката на дромедара, беше, че тук, в това великолепно, тогава наистина силно занемарено фойе, в мраморните ниши би трябвало да има клетки за лъвове и леопарди и аквариуми за акули, октоподи и крокодили – подобно на някои зоологически градини, в които може да се пътува с малка железница, така да се каже, до най-далечните кътчета на земята. Заради подобни, като че от само себе си породили се в Антверпен идеи вероятно беше станало така, че служещата днес доколкото зная за столова на персонала чакалня ми се стори като втора ноктурама – едно преливане на кадрите, кое-

то естествено може би беше предизвикано и от факта, че слънцето се спускаше зад покривите на града точно когато влизах в чакалнята. Златният и сребърен блясък по огромните матови настенни огледала, разположени срещу прозорците, не беше напълно угаснал, когато някакъв подземен мрак изпълни залата, в която на известно разстояние едни от други седяха неподвижни и мълчаливи няколко пътници. Подобно на животните в ноктурамата, между които имаше необикновено много представители на дребните видове – мънички фенеци, дългонози и хамстери – също и тези пътници ми изглеждаха някак си смалени, дали заради необикновената височина на тавана на залата, или заради сгъстяващия се мрак, предполагам, че заради това бях осенен от безумната сама по себе си мисъл, че те са последните представители на някакъв силно намалял, прогонен от родината си или изчезнал народ, и понеже само те са оцелели, имаха същите печални изражения като животните в зоологическата градина. Една от чакащите в *Salle des pas perdus* личности беше Аустерлиц – тогава, през шейсет и седма година, изглеждащ почти млад мъж с руса, странно къдрава коса, каквато иначе бях виждал само у немския герой Зигфрид във филма на Фриц Ланг за нибелунгите. Тогава в Антверпен, както и при всички наши следващи срещи Аустерлиц носеше тежки туристически ботуши, памучен работен панталон в избеляло синьо, както и ушито по мярка, но отдавна излязло от мода сако от костюм. Освен по външността си, той се различаваше от останалите пътници по това, че единствен не гледаше безразлично и втръчено пред себе си, а беше зает да прави рисунки и скици, които очевидно бяха свързани с великолепната, според мен замислена по-скоро за някакъв държавен акт, отколкото за чакане на следващия влак за Париж или Остенде зала, в която ние двамата се намирахме. Когато не беше зает да пише, вниманието му често за дълго беше насочено към редицата от прозорци, към жлебованите пиластри или други части и подробности от конструкцията на помещението. В един миг Аустерлиц изведнъж извади от раницата си фотоапарат, един стар *Ensign*¹ с разпъващ

¹ Марка фотоапарати – бел. на преводача

се мях, и направи доста снимки на междувременно съвсем потъмнелите огледала – снимки, които аз обаче и досега не мога да открия между стотиците, в голямата си част неподредени фотографии, поверени ми от него скоро след нашата среща през зимата на 1996 година. Когато най-сетне приближих към Аустерлиц и го запитах за очевидния му интерес към чакалнята, той се впусна в обяснения, без най-малко да се учуди на моята прямота и без най-малко колебание – оттогава често ми се беше случвало да узная, че самотните пътници по правило са благодарни, когато понякога след ненарушавано с дни мълчание някой ги заговори. Неведнъж в подобни ситуации дори е ставало ясно, че в такъв случай те са готови безрезервно да се доверят на някой чужд човек. Тогава в *Salle des pas perdus*, трябва обаче да призная, не стана така с Аустерлиц, който дори и след това не ми довери почти нищо за своя произход и живот. Нашите антверпенски разговори, както по-късно понякога той ги наричаше, се въртяха основно в областта на историята на архитектурата в съответствие с паразителните му професионални познания; така беше и онази вечер, когато почти до полунощ седяхме заедно в ресторанта, разположен точно срещу голямата зала с купола. Малкото посетители, които пребиваваха там в късния час, полека лека се разотидоха, докато в помещението на бюфета, което в цялостната си композиция беше като огледално отражение на чакалнята, останахме само с един самотен човек, пиещ Фернет, и с барманката, която с кръстосани крака седеше на висока табуретка зад бара и с пълна всеотдайност и концентрация пилеше ноктите на ръцете си. За тази дама, чиято перхидролена коса беше вдигната в някакво подобно на птиче гнездо творение, Аустерлиц между другото отбеляза, че била богиня на отминалото време. Действително на стената зад нея, под герба с лъва на Кралство Белгия, като главен експонат в бюфета беше разположен един огромен часовник, върху чийто някога позлатен, сега обаче почернял от саждите на железницата и цигарения дим циферблат правеше своите обиколки дългата почти шест фута стрелка. При настъпващите в разговора паузи ние двамата забелязвахме колко безкрайно се точеше времето, докато отново изминеше една минута, и колко ужас-

но ни се струваше, въпреки че все пак го очаквахме, придвижването на тази подобна на меча на палач стрелка, когато отделяше от бъдещето следващата една шейсета от часа – с такова заплашително продължително вибриране, че на човек почти му спираше сърцето. Към края на деветнайсети век, така Аустерлиц започна да отговаря на въпроса ми за историята на създаването на гарата в Антверпен, когато Белгия, едно малко, едва забележимо на картата на света сивожълто петънце разпростира сферата си на влияние на африканския континент чрез колониалните си начинания, когато на капиталовите пазари и на борсите за суровини в Брюксел са сключвани най-главозамайващите сделки и белгийските граждани, окрилени от безмерен оптимизъм, вярвали, че тяхната така дълго потискана от чуждо владичество, разделена и разединена страна е на път да стане нова икономическа велика сила; в онова сега вече отдавна минало, но въпреки това определящо и до ден днешен живота ни време личното желание на крал Леополд, под чийто патронаж най-вероятно се осъществявал неудържимият възход, е било да използва веднага изведнъж появилите се на разположение налични пари за обществени строежи, които да донесат световна слава на неговата стремяща се към издигане държава. Един от проектите, лансирани от най-високата инстанция в страната, е да се построи във фламандската столица Централна гара – в която седим сега ние – проектирана от Луи Дьоласенсерие и пусната в експлоатация след десетгодишно проектиране и строеж – през лятото на 1905 година в присъствието на монарха, каза Аустерлиц. Образецът, който Леополд препоръчал на своя архитект, е бил новата гара на Люцерн, във връзка с която той бил особено впечатлен от концепцията за купола, драматично извисяващ се над гарата – за гаровите постройки иначе не било характерно да се строят високи – една концепция, вдъхновена от пантеона в Рим и осъществена от Дьоласенсерие в неговата конструкция по такъв внушителен начин, че дори и ние, днешните хора, каза Аустерлиц, при влизане във фойето, точно какъвто е бил замисълът на строителя, сме обзети от усещането, че се намираме отвъд всякаква пошлост в една катедрала, посветена на световната търговия и световния транспорт.

При преглеждането на тези записки си спомних, че през февруари 1971 година, по време на един кратък престой в Швейцария, едно от местата, в които пребивавах, беше Люцерн. Там, след посещение в музея на ледниците, на връщане по пътя към гарата се задържах за дълго на моста над езерото, защото си спомних при гледката на купола на сградата на гарата и на издигачия се зад него в ясното зимно небе снежнобял масив на Пилатус за разговора ни с Аустерлиц преди четири и половина години на Централна гара Антверпен. Няколко часа по-късно, през нощта срещу 5 февруари, след като вече бях заспал дълбоко в хотелската си стая в Цюрих, на гарата в Люцерн избухва пожар, разпростиращ се с огромна скорост, който разрушава напълно куполната постройка. Снимките, които видях на следващия ден във вестниците и по телевизията и които няколко седмици не можах да прогоня от главата си, предизвикаха появата у мен на обезпокоително, тревожно чувство, което още повече се засили от мисълта, че аз съм виновният или най-малкото един от виновните за пожара в Люцерн. Дори години по-късно в сънищата си понякога виждах как пламъците от куполния покрив се развихрят и осветяват цялата панорама на заснежени Алпи.

Основните елементи на монументалната си постройка Дьоласенсерие е заимствал от ренесансовите палати на Италия, каза Аустерлиц, но все пак има също и византийски и мавритански нотки, а твърде е възможно аз самият да бях забелязал при пристигането си изиданите от бял и сив гранит кръгли кулички именно затова, защото единствената им цел е била да събудят у пътниците асоциации със Средновековието. Нелепият сам по себе си еklektизъм на Дьоласенсерие, който в Централна гара Антверпен, в мраморното ѝ фойе със стълбите и стоманено-стъкленото покритие на пероните обединява миналото и бъдещето, в действителност е най-последователното стилистично средство на новата епоха, каза Аустерлиц, и при това, продължи той, много удачно е, че по високите места, откъдето и в пантеона в Рим боговете гледат към посетителите, на гарата в Антверпен са ни показани в йерархичен ред божествата на деветнайсети век – минното дело, индустрията, транспортът, търговията и капиталът. Навсякъде наоколо във фойето по средата върху стените, както трябва да съм видял, имало разположени каменни плочи със символи, като житни снопи, кръстосани чукове, крилати колела и други подобни, при което хералдическият мотив на пчелния кошер не олицетворява, както първо човек би си помислил, природата в служба на човека, също не и нещо от рода на трудолюбието като обществена добродетел, а принципа на натрупване на капитала. И измежду всичките тези символични изображения, каза Аустерлиц, най-високо е поставено представеното от стрелки и циферблат на часовник *време*. Там горе, на около дваисет метра над кръстовидната свързваща фойето с пероните стълба – единственият бароков елемент в целия ансамбъл – точно там, където в пантеона на една линия с портала се вижда изображението на императора, се е намирал часовникът; в качеството си на нов всемогъщ управник той се намира освен това над герба на краля и над девиза *Eendracht maakt macht*². От централната позиция, която часовникът заема в антверпенската гара, могат да се наблюдават движенията на всички пътници, както и обратно – всички пътници трябва да поглеждат нагоре към ча-

² Съединението прави силата (прев. от нид.) – бел. на преводача

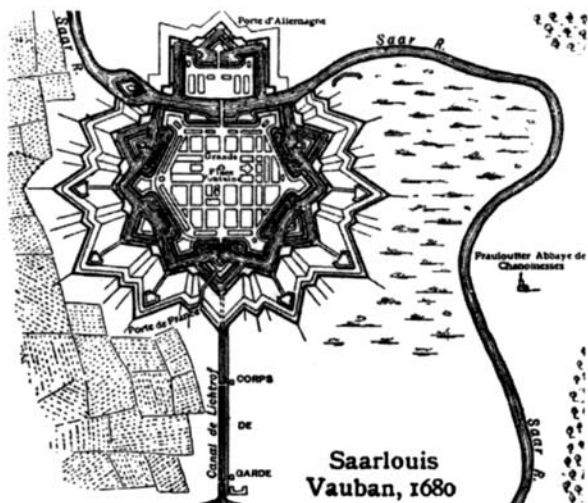
совника и са принудени да ориентират действията си по него. Действително, каза Аустерлиц, до координирането на разписанията за влаковете часовниците в Лил и Лиеж вървяха различно от тези в Гент и Антверпен; след извършването на така наречения глайхшалтунг³ обаче – около средата на деветнайсети век, времето по неоспорим начин започва да доминира над всичко в света. Само когато се придържаме към определения от него ход, можем да преминем огромните пространства, които ни разделят един от друг. Разбира се, добави Аустерлиц малко след това, във взаимоотношенията между пространство и време – така както човек ги усеща при пътуване, и до ден днешен има нещо илюзионистично и илюзорно, затова ние също всеки път, когато се връщаме отнякъде, никога не знаем със сигурност дали наистина сме отсъствали. Още от началото за мен беше удивително как Аустерлиц изразява мислите си в словесни конструкции, как може, така да се каже, да развие разсеяността си до най-хармоничните изречения и как за него повествователното предаване на специализираните му познания беше стъпка по стъпка доближаване до нещо като метафизика на историята, в която споменът още веднъж оживяваше. Така незабравимо в съзнанието ми остана също как, след като приключи с коментарите си за прилагания при изработката на високите огледала в чакалнята способ и докато вървеше, още веднъж погледна нагоре към проблясващите матови повърхности и си зададе реторичния въпрос *Combien des ouvriers perirent, lors de la manufacture de tels miroirs, de malignes et funestes affectations a la suite de l'inhalation des vapeurs de mercure et de cyanide*⁴. И оттам, където беше приключил разсъжденията си в онази първа вечер, така Аустерлиц и продължи разказа си на следващия ден, когато се бяхме уговорили да се срещнем на крайбрежната алея на река Шелда.

³ Очевидно съзнателно използване на понятието от националсоциалистическата лексика „глайхшалтунг“ (синхронизация, уеднаквяване). Понятието става синоним за мероприятията на нацистите срещу опозицията, другите партии, сдружения и т. нар., глайхшалтунг означава не само административни мерки, а също и свързания с тях терор – бел. на преводача.

⁴ Колко много работници са починали при изработването на такива огледала от злокачествени и ужасни болести след дишането на живачни изпарения и цианиди (прев. от фр.) – бел. на преводача

Той посочи към широката, блестяща на сутрешното слънце вода и заговори за това, че на една картина, нарисувана от Люкас ван Фалкенборх към края на шестнайсети век по време на така наречения малък ледников период, била изобразена замръзналата Шелда, гледана от отсрещния бряг, и зад нея, много мрачен, Антверпен и една ивица от равната, стигаща до морския бряг земя. От навъсеното небе над камбанарията на катедралата, посветена на Дева Мария и наречена *Нашата скъпа Господарка*, тъкмо пада ситен сняг, а там, навън, върху реката, към която сега, триста години по-късно, гледаме, каза Аустерлиц, жителите на Антверпен се забавляват на леда – обикновените хора с кафеникави работни престилки и знатните персони с черни пелерини и бели дантелени яки. На преден план, от дясната страна към ръба на картината, е паднала върху леда една дама. Тя носи патешкожълта рокля, а кавалерът, който загрижено се е навел над нея, е с яркочервен панталон под бледата светлина. Сега като гледам към реката и мисля за тази картина и нейните мънички фигурки, каза Аустерлиц, ми се струва, като че ли изобразеният от Люкас ван Фалкенборх миг никога не е отминавал, сякаш дамата в патешкожълто току-що е паднала или припаднала, черната кадифена шапчица току-що се е търколила настрана от главата ѝ, като че ли малкият, незабелязан от повечето наблюдатели инцидент се случва отново и отново и като че ли това повторение вече никога няма да бъде преустановено и като че ли от нищо и от никого вече не може да бъде поправено. След като напуснахме нашето място за наблюдение на крайбрежната тераса, за да се разходим през центъра на града, Аустерлиц през същия този ден продължи да говори още дълго за болезнените следи – които, както той твърдеше, че познава – преминават като многобройни фини нишки през историята. При своите проучвания във връзка с архитектурата на гарите, каза той, когато в късния следобед, изморени от дългото обикаляне, седнахме пред едно бистро на Хандшумаркт, никога не успявал да се отърси от мисълта за мъката от раздялата и за страха от чужди места, въпреки че тези неща не спадат точно към историята на архитектурата. Истина е, че точно най-големите ни планове най-често и ясно издават степента на нашата несигурност. Строителството на ук-

репления например – Антверпен предлага един от най-ярките образци за това – ясно показва как ние, за да вземем мерки срещу нападение от всякакъв род от страна на вражеските сили, сме принудени, в поредица от следващи една след друга фази, да продължаваме да се обграждаме със защитни съоръжения – дотогава, докато идеята за концентричните кръгове, отместващи се все по-навън, достигне предела си. Ако се проследи развитието на строителството на крепости от Флориани, Да Капри и Сан Микели през Рузенщайн, Бургсдорф, Кухорн и Кленгел и така до Монталемберт и Вобан, ни поразява фактът, каза Аустерлиц, с каква упоритост поколения строители на крепости, въпреки несъмнено превъзходната си дарба, са се придържали – както човек днес лесно може да забележи – към фундаментално погрешната идея, че чрез разработването на идеален проект със заоблени бастиони и силно издани рavelини, които позволяват обстрелване с оръдия от крепостта на цялата намираща се пред стените площ, би станало възможно да се подсигури един град до степен да няма по-добра защита на света. Никой днес, каза Аустерлиц, няма дори най-бегла представа за необозримото количество литература, посветено на строежа на крепости, от проявената фантазия при описанието на геометричните, тригонометричните и логистичните изчисления, от достигащите до хипертрофия крайности на специализираната лексика на фортификационното и обсадното изкуство, нито пък би разбрал най-простите термини, като *ескарп* и *куртина*, *фосебра*, *редут* или *гласис*; все пак, от днешна гледна точка може да се приеме, че към края на седемнайсети век от различните налични системи най-накрая като предпочитано планиране изкристализирал звездовидният дванайсетогълник с втори ров пред първия, един модел, така да се каже, изведен от златното сечение, съответстващ на идеала, който действително при разглеждане на сложните чертежи на укрепителните съоръжения като тези на Куворден, Нюф-Брисаш или Заарлуис, дори и на лаика, прави веднага впечатление като емблема на абсолютната власт и на гения на поставилите се в нейна служба инженери. В практиката на воденето на война обаче тези звездовидни крепости, строени и усъвършенствани навсякъде през осемнайсети век, не са изпълнили

целта си, защото всички са били фиксирани в тази схема и са пропуснали да си дадат сметка, че най-големите крепости естествено ще привличат и най-големите вражески сили и че колкото повече хората се окопават, толкова по-дълго ще останат в дефанзивна позиция, и така в края на краищата биха могли да бъдат принудени да наблюдават безпомощно от някое укрепено с всички средства място как противниковите войски избират да продължат битките си другаде, игнорирайки просто противниковите крепости, превърнати в оръжейни арсенали, претъпкани с дула на оръдия и пренаселени с войска. Многократно се е случвало, каза Аустерлиц, точно поради вземането на укрепителни мерки, които принципно носят отпечатъка на една тенденция на параноични разработки и усъвършенствания, вниманието на врага да се насочва към най-слабо укрепеното място, да не говорим за факта, че със ставащите все по-сложни строителни планове на укрепленията се увеличава и времето за тяхната реализация и с това и вероятността при завършването си, ако не и още преди това, да са междувременно изпреварени от неспирното развитие в областта на артилерията и на стратегическите концепции, което от своя страна все повече се

придържало към нарастващото убеждение, че решението е в движението, а не в застоя. И когато някога наистина съпротивителните сили на дадена крепост били подложени на изпитание, тогава по правило, след ужасно прахосване на оръжия и боеприпаси, нещата завършвали повече или по-малко безрезултатно. Никъде това не се е проявило по-ясно, каза Аустерлиц, отколкото тук, в Антверпен, където през 1832 година, в процеса на установяването на новото кралство и продължаващата търговия за части от белгийската територия, построената от Пачоло цитадела, впоследствие усилена от Уелингтънския херцог с обръч от външни укрепления, завзета по онова време от холандците, е държана в обсада в продължение на три седмици от петдесетхилядна френска армия. В средата на декември от вече превзетия форт Монтенбло французите успяват да шурмуват полуразрушеното външно укрепление на люнета Сент Лоренти и с батареите си да настъпят непосредствено под стената. Обсадата на Антверпен остава, както поради своята разточителност, така и заради ожесточеността си, поне през следващите няколко години ненадмината в историята на войната, каза Аустерлиц; тя достига своя забележителен апогей, когато от проектираните от полковник Перханс огромни мортири, към цитаделата са изстреляни около седемдесет хиляди снаряда, по хиляда паунда всеки един от тях, които разрушават всичко без остатък с изключение на няколко каземата. Старият холандски генерал барон Дьо Шасе, командващ руините, останали от крепостта, вече бил заложил експлозивите, за да се взриви заедно с паметника на своята вярност и героизъм, когато – точно на време – му била донесена новината от неговия крал за разрешение за капитулация. Въпреки че с превземането на Антверпен става очевидно цялото безумие, така го нарече Аустерлиц, на укрепителното и обсадното дело, от него, непонятно защо, е извлечена само една поука – а именно, че укрепителните съоръжения около града трябва да се изградят наново, но много по-здрави, и да се изнесат още по-навън. В съответствие с това през 1859 година старата цитадела, както и по-голямата част от външните укрепления са разрушени и е започнато изграждането на нов, дълъг девет-десет мили укрепителен пояс и на осем форта, разположени на разстояние

повече от половин час път пеша от този пояс – едно начинание, което се оказва с незадоволителен резултат след по-малко от двацет години поради междувременно увеличил се обсега на оръдията и нарасналата унищожителна мощ на взривните вещества, така че сега, подчинявайки се все на същата логика, започва изграждането, на разстояние от шест до девет мили от укрепителния пояс, на нов пояс от петнайсет тежко укрепени фортификации. По време на отнелото трийсет и повече години строителство – както би могло да се очаква – възниква въпросът, каза Аустерлиц, дали поради разширяването на Антверпен отвъд пределите на стария град, вследствие на бързото индустриално и търговско развитие, не се налага линията на укрепленията да се измести с още три мили по-надалеч, при което, разбира се, разстоянието става повече от трийсет мили и така се приближават пределите на Мехелен, а резултатът от всичко това би бил, че цялата белгийска армия не би била достатъчна, за да запълни гарнизона на тези съоръжения. Така, каза Аустерлиц, продължавало да се работи по завършването на вече започнатата и, както вече било известно, отдавна неотговаряща на действителната необходимост система. Последната брънка от веригата била крепостта Бреендонк, каза Аустерлиц, завършена малко преди избухването на Първата световна война, по време на която – само за няколко месеца – тя се оказва абсолютно безполезна при защитата на града и на страната. От такива военноинженерни съоръжения, завърши Аустерлиц своите наблюдения, направени тогава на Хандшумарк в Антверпен, докато ставаше от масата и слагаше раницата на раменете си, човек би могъл добре да види например как ние, за разлика от птиците, които в продължение на хиляди години винаги строят един и същ тип гнездо, сме склонни да довеждаме нашите начинания далеч отвъд всяка разумна граница. Трябва някога, каза той, да се направи каталог на нашите сгради, в който те да са подредени според размерите си – така веднага ще се разбере, че тези от тях, които обещават поне искрица спокойствие, се нареждат далеч зад характерните размери на тукашната архитектура – полската хижа, отшелническата колиба, къщурката на пазача на шлюза, павилиони за наблюдение на пейзажа, детската къщичка в градината – докато за

някоя огромна сграда, като например Съдебната палата в Брюксел, намираща се на някогашния Хълм на обесените, никой, който е с всичкия си, не би могъл да твърди, че му харесва. В най-добрия случай човек би гледал такива сгради с удивление, такова удивление, което само по себе си представлява зараждащ се ужас, защото някак инстинктивно разбираме, че в сянката на тези разраснали се до свръхразмери постройки се таи собственото им разрушение и че те още от самото начало са замислени с оглед на по-късното си съществуване като развалини. Тези думи, изречени от Аустерлиц почти в крачка, все още бяха в ума ми, когато на следващата сутрин, с надеждата, че той може би отново ще се появи, седях на кафе в същото бистро на Хандшумаркт, където той предишната вечер без колебание се беше сбогувал с мен. И както докато чаках, разпиствах вестниците, попаднах, не си спомням вече дали беше в *Gazet van Antwerpen* или в *La Libre elgique*, на кратка бележка за крепостта Бреендонк, от която ставаше ясно, че там през 1940 година, веднага след като фортът за втори път в своята история е трябвало да се предаде на немците, бил превърнат в наказателен лагер и лагер за бежанци, като просъществувал като такъв до август 1944 година, и който от 1947 година насам непроменен, доколкото е било възможно, служи за Национален мемориал и музей на съпротивата на белгийците. Ако ден преди това в разговора с Аустерлиц не беше споменато името Бреендонк, то тази бележка, дори при положение че изобщо я бях забелязал, едва ли щеше да ме накара още същия ден да посетя крепостта. Пътническият влак, с който отидох, се нуждаеше от половин час за кратката отсечка до Мехелен, където от площада на гарата тръгва автобус към селището Вилеброк – в покрайнините на което, заобиколен от земен насип, ограда от бодлива тел и широк ров, се намира заемащият около десет хектара ареал на крепостта, разположена на сред полята, почти като остров в морето. Беше необичайно горещо за сезона и когато с входния билет в ръка пресякох моста, на югозападния хоризонт се трупаха огромни купести облаци. След разговора предния ден в съзнанието ми все още се беше запазила картината на звездовидния бастион със стени, издигащи се високо над прецизния геометричен план на основите, но това, което виждах сега

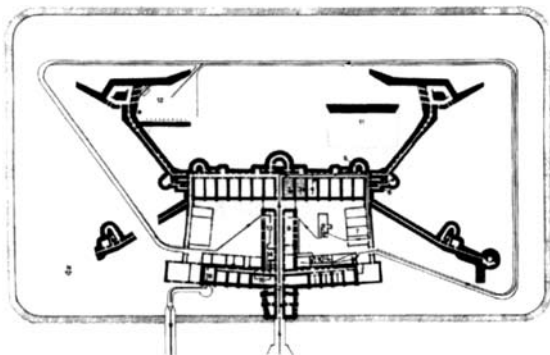
пред себе си, беше ниска, откъм външните страни отвсякъде заоблена, по ужасен начин прегърбена и изглеждаща като лошо изпечен самун бетонна маса – широк гръб, така си помислих, на някакво чудовище, което се е надигнало от фламандската земя тук като кит над вълните. Не смеех да вляза през черната врата в самата крепост и вместо това заобиколих отвън, през неестествено тъмнозелената, почти синя трева, която растеше на острова. От която и гледна точка при това да се опитвах да обхвана съоръжението с поглед, то не позволяваше да бъде разпознат никакъв строителен план и разместваше непрекъснато своите издатини и вдлъбнатини; надминаваше толкова далеч представите ми, че накрая не можех да го свържа с никаква позната ми форма, издигната от човешката цивилизация – нито с мълчаливите реликви на нашата праистория, нито на ранната ни история. И колкото повече гледах към крепостта, толкова повече усещах, че ме принуждава да сведа очи пред нея, но и толкова по-непонятна ми се струваше. Тук-там покрита с отворени язви, от които се появяваше ненадейно груб чакъл, и покрита от подобни на гуано капковидни следи и варовикови ивици, крепостта беше едно-единствено монолитно изчадие на грозотата и сляпата сила. Дори и по-късно, когато се захех да прочвам симетричния разрез на крепостта, с израстъците на нейните крайници като щипки на рак, с издадени напред върху челната стена на главния тракт полукръгли бастиони, подобни на очи, и с ос-

татъка от израстък в задната част на тялото – въпреки очевидно рационалната ѝ структура не можах да открия в нея нещо създадено от човешкия разум, а най-много модел на някакво ракообразно същество. Пътят около крепостта минаваше покрай намазаните с катран стълбове на мястото за екзекуции и покрай терена за работата, където затворниците е трябвало да изравняват насипите около

стените на крепостта – повече от четвърт милион тона камъни и пръст, за чието преместване не са имали нищо друго на разположение освен лопати и колички. Тези колички, една от които все още може да се види в преддверието на крепостта, са били дори и за онова време ужасно примитивни. Представлявали са нещо като

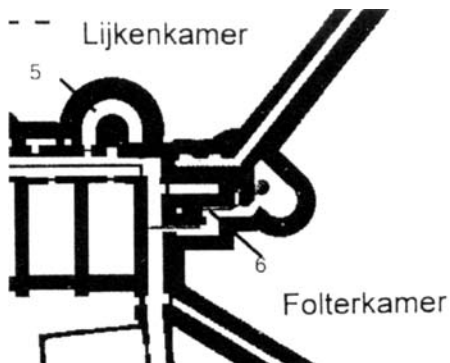

носилка с две груби ръкохватки от единия край и едно обковано с желязо колело от другия. Върху напречните дъски на носилката е поставен сандък от нерендосани дъски със скосени странични части – цялата недоцялпана конструкция наподобява ръчните колички, с които при нас селяните извозват оборската тор, само че количките в Бреендонк бяха двойно по-големи и без товар трябва да са били тежки към сто килограма. Не можех да си представя как заговорниците, които по всяка вероятност само в редки случаи преди своето залавяне и интерниране са упражнявали физически труд, са могли да бутат тези колички, пълни с тежката изкопна маса, по напечената от слънцето глинена почва, набраздена от твърди като камък коловози, или през образуващото се само след един дъждовен ден тресавище; не можех да си представя как се напрягат с товара почти до пръсване на сърцата им, или, когато не могат да продължат, как някой от надзирателите е счупвал дръжката на лопатата в главите им. И ако не можех да си представя експлоатацията – ден след ден години наред, както за лагера в Бреендонк, така и за всички останали главни лагери и филиали – когато най-накрая влязох в самата крепост и погледнах през стъклото на една от вратите вътре към така наречената клуб на офицерите от СС, с масите и пейките, голямата печка и грижливо изписаните с готически букви на стената сентенции, можах много добре да си представя следната картина – как бащи на семейства и предани синове от Филсбюрг и от Фулсбютел, от Шварцвалд и от Мюнстерланд са насядали тук след дежурство да играят карти или да пишат писма на своите близки вкъщи, защото аз съм живял между такива като тях до двайсетата си година. Споменът ми за четиринайсетте спирки, покрай които преминава посетителят между портала и изхода, беше избледнял с течение на времето, или по-скоро беше избледнял, ако може да се каже така, още в деня на самото ми пребиваване в крепостта – дали защото не исках наистина да видя това, което се виждаше там, или защото в този свят, осветен само от слабата светлина на няколко лампи и отделен завинаги от естествената светлина, контурите на предметите изглеждаха размити. Дори сега, когато се опитвам да си спомня, докато гледам на картата приличните на рак очертания на Бреендонк и чета в леген-

дата думите някогашна канцелария, печатница, бараки, зала „Жак Окс“, единични затворнически килии, морга, реликвариум и музей, мракът не се разрежда, а напротив – сгъстява се при всяка мисъл; колко малко можем да запомним, колко много и как постоянно изпада в забрава – с всеки угаснал живот, как светът, така да се каже, от само себе си се изпразва, ако историите, свързани с многобройни места и предмети – като те самите не притежават способността да си спомнят – никога от никого не са чути, записани или разказани. Истории например като тези за сламениците върху дървените нарове на няколко етажа, прилични на сенки, защото през годините сламата в тях се е разпаднала, станали са по-къси и по-тънки, свили са се и сега, докато пиша това, се сещам, че тогава ми беше хрумнала следната идея – като че бяха тленните останки на онези, които някога са лежали там, в онзи мрак. И сега си спомням също, че докато продължавах да вървя през тунела, който, така да се каже, образуваше гръбнака на крепостта, трябваше да се съпротивлявам срещу загнездващото се у мен и до днес все още обземащото ме на ужасни места чувство, че с всяка крачка, която правя, въздухът за дишане намалява, а тежестта, надвиснала над мен, става все по-голяма. Във всеки случай тогава, в онзи безмълвен обеден час на ранното лято на 1967 година, който прекарах в крепостта Бреендонк, без да срещна и един-единствен посетител, едва се осмелих да продължа натам,

където накрая на втория дълъг тунел надолу към един от казематите отвеждаше стръмен коридор с височина един човешки бой – така поне си мисля, че беше. Този каземат, в който веднага усещаш бетонен слой с дебелина няколко метра над главата си, представляваше едно тясно помещение, което от едната страна завършва с остър ъгъл, от другата страна е заоблено, а подът му се намира един фут по-ниско в сравнение с коридора, от който се влиза, и поради това прилича повече на трап, отколкото на подземна тъмница. Докато гледах надолу, към гладкия сив каменен под на този

трап, който ми се струваше, че все повече потъва и към решетката на отводнителния канал в средата и ламариненото ведро до нея, от нищото изведнъж изплува спомен за пералното помещение у дома във В. и едновременно с това и втори – навят може би от желязната кука, която висеше на въже от тавана – за месарницата, покрай която трябваше

да минавам на път за училище и където по обяд често виждах Бенедикт, препасан с гумена престилка, да мие плочките с дебел маркуч. Никой не може точно да обясни какво се случва в нас, когато е разтворена вратата, зад която се крият ужасите на детството ни. Но аз още си спомням, че тогава в каземата на Бреендонк усетих отвратителната миризма на евтин течен сапун, че тази миризма в някаква пресечна точка в главата ми се свързваше с омразната за мен, но предпочитана от баща ми немска дума за четка за дъски – „Wurzelbürste“, така че пред очите ми започнаха да потреперват черни линии и бях принуден да подпра челото си на стената, която беше твърда, неравна и покрита със синкави петна и както ми се стори, по нея сякаш бяха избили студени капчици пот. Не мога да кажа, че заедно с прилошаването у мен се беше появила по-точна представа за така наречените разпити с мъчения, провеждани на това място около времето на моето раждане, тъй като

едва няколко години по-късно прочетох описанието на Жан Амери за ужасната физическа близост между изтезателите и изтезаваните, за понесените от него в Бреендонк мъчения, при които е бил издиган закачен на завързаните си на гърба ръце, докато с пукот и звук от трошене – които както той казва, не е забравил дори и до момента, в който ги описва – ябълката на раменната кост не излезе от ямката и той не увис-не в празното пространство с извадени опънати над главата завързани ръце, или *la pendaison par les mains liées dans le dos jusqu'à évanouissement ...*⁵ – така пише в книгата *La Jardin des Plantes*⁶, в която Клод Симон слиза отново в хранилището на спомените си и където на страница двеста трийсет и пета започва да разказва фрагментарната биография на някой си Гастон Новели, който също като Амери е подложен на тази особена форма на мъчение. Записки от двайсет и шести октомври 1943 година в дневника на генерал Ромел – в него Ромел споменава как, виждайки пълната безпомощност на полицията в Италия, се налага немците сами да поемат командването. В резултат на предприетите от немците мерки Новели, така разказва Симон, бил арестуван и депортиран в Дахау. За това, което му се е случило там, Новели никога, продължава Симон, не му е говорил, освен един-единствен път, когато му казва, че след освобождаването си от лагера само при вида на немец – дори и да е някое от така наречените цивилизовани същества, независимо дали мъж, или жена – е намирал гледката така непоносима, че едва донякъде възстановил се, тръгнал с първия кораб за Южна Америка, за да си изкарва там прехраната като търсач на диаманти и злато. Известно време Новели живял в девствената джунгла при едно племе от нисички хора с меден, блестящ тен на кожата, които един ден изплували до него от нищото, без при това да се помръдне и едно-единствено листо. Той приел техните обичаи и съставил, доколкото било възможно, лексикон на езика им, състоящ се почти само от гласни и преди всичко от безкрайни вариации на ударения и акцентирани звук А, за който, както пише Симон, в Института по

⁵ *Обесване със завързани на гърба ръце до припадък... (прев. от фр.) – бел. на преводача*

⁶ *“Ботаническата градина“ (роман, 1997 г.) – бел. на преводача*

лингвистика в Сао Пауло не е била регистрирана нито една-единствена дума. По-късно, когато се връща в родината си, Новели започва да рисува картини. Основният мотив, който използва отново и отново в разнообразни форми и композиции – *filiform, gras, soudain plus épais ou plus grand, puis de nou-véau mince, boíteux*⁷ – била буквата А, която той издълбавал върху оцветена от него повърхност, понякога с молив, друг път с дръжката на четката или с някой още по-тъп инструмент, в плътни, струпани една в друга или една върху друга редици, винаги еднакви и все пак никога повтарящи се, издигащи се и падащи, на вълни, като дълъг, продължителен вик:

AA
AA
AA

Макар и в онази юнска сутрин на 1967 година – когато по-късно отидох в Бреендонк – Аустерлиц да не дойде на Хандшумаркт в Антверпен, все пак нашите пътища продължиха да се пресичат по някакъв и до днес непонятен за мен начин почти при всяка от тогавашните ми напълно непланирани екскурзии до Белгия. Само няколко дни след като се бяхме запознали в чакалнята на Централна гара Антверпен, го срещнах за втори път в един индустриален квартал в югозападната част на Лиеж, където пристигнах надвечер, идвайки пеша от Сен Жорж сюр Мьоз и Флемал. Слънцето още веднъж проби мастиленосинята стена от облаци, предвещаващи буря, и халетата и дворовете на фабриките, дългите редици от работнически жилища, тухлените стени, шиферните покриви и стъклата на прозорците блеснаха като от жаравата на някакъв вътрешен огън. Когато дъждът започна да се излива по улиците, се скрих в една малка кръчмица, която, струва ми се, се казваше *Café des Espérances*, и където за мое не малко учудване намерих Аустерлиц, надвесен над някакви бележки на една масичка от резопал. При тази втора среща, както и при всички последващи, про-

⁷ Изведнъж, дебел, ненадейно, по-силен или по-голям, телешко месо, тънко, немошен (прев. от фр.) - бел. на преводача

дължихме разговора си, без да споменаваме каквото и да било за това, колко е невероятно да се срещнем отново на такова място, което иначе никой разумен човек не би посетил. От мястото, където седяхме тогава в *Café des Espérances*, до късно вечерта гледахме през прозореца – с изглед към задния двор – към долина, вероятно представлявала в миналото крайречна ливада, в която сега нагоре, високо към тъмното небе, пламтеше отражението на високите пещи на гигантска стоманолеярна, и ясно си спомням и досега как, докато двамата вторачено наблюдавахме този спектакъл, Аустерлиц ми разказва повече от два часа как през деветнайсети век представата за идеалния работнически град, зародила се в главите на обзети от филантропия предприемачи на практика неочаквано се изродила в настаняване на хората в казарми; както винаги, така си спомням, че каза Аустерлиц, нашите най-добри планове при осъществяването им се превръщат точно в своята противоположност. Няколко месеца след тази среща в Лиеж срещнах Аустерлиц на някогашния Хълм на обесените в Брюксел – отново напълно случайно попаднах на него – и по-точно на стълбите на Съдебната палата, която, както той веднага ми каза, представлява най-голямото струпване на каменни квадри в цяла Европа. Строителството на това единствено по рода си архитектурно чудо-вище, за което Аустерлиц по онова време възнамеряваше да пише студия, е, както ми разказа, започнато прибързано през осемдесетте години на деветнайсети век под напора на брюкселската буржоазия, преди още да са изработени детайлно грандиозните планове, представени от някой си Жозеф Пуларт – последицата от което била, така каза Аустерлиц, че в тази сграда с размери повече от седемстотин хиляди кубични метра има коридори и стълби, които не водят за никъде, и помещения и зали без врати, в които никой никога не е стъпвал и в чиято зазидана празнота се крие най-дълбоката тайна на цялата наказателна сила. Аустерлиц разказа още, че докато търсел лабиринта, използван за церемониите за посвещаване на масоните, за който бил чувал, че се намира или в сутерена, или на таванското помещение на палатата, дълги часове се лутал през тази каменна планина, през гори от колони, покрай огромни статуи, нагоре и надолу по стълбища, без никой

да го попита какво търси. Понякога, докато обикалял, изморен или за да се ориентира за посоката, поглеждал навън през вградените дълбоко в зидовете прозорци над оловносивите покриви на палатата, които преминават един в друг като споени пластове лед, или надолу към теснините и подобните на шахти вътрешни дворове, в които никога не е попадал и лъч светлина. Аустерлиц разказа, че вървял нататък през коридорите, понякога завивайки наляво и после отново надясно и после поемайки отново направо, под безбройни високи рамки на врати, и няколко пъти попадал по скърцащи, изглеждащи като временно направени дървени стълби, които тук или там се отклонявали от главните коридори и водели до полуетажи в посока нагоре или надолу, които се оказвали просто пътища за никъде и в чийто край били натрупани едни върху други кантонерки, катедри, писалища, столове и други предмети от мебелировката, като че ли зад тях някой е трябвало да издържи нещо от рода на обсадно положение. Дори съм чувал, каза Аустерлиц,

за хора, които през годините са успели да започнат малък бизнес в някое от празните помещения и отдалечените коридори на този огромен лабиринт – от съдържател на бар, на магазин за тютюневи изделия, букмейкър – чувал съм слуховете, добави Аустерлиц, че човек на име Ахтербос веднъж превърнал една мъжка тоалетна, намираща се в сутерена, в обществена тоалетна за случайни клиенти от улицата, настанявайки се един ден с масичка и чинийка за монети в преддверието ѝ, а по-късно, като назначил и асистент, който умеел да си служи с гребен и ножица, я превърнал временно и в бръснарница. Подобни апокрифни истории, които странно контрастираха с предишната му непреклонна обективност, Аустерлиц ми разказваше нерядко, също и при следващите ни срещи например, когато веднъж седяхме един цял тих ноемврийски следобед в бiliarден клуб в Тернъозен – още си спомням за кръчмарката, жена с дебели стъкла на очилата, която плете тревистозелен чорап, за нажежените брикети с яйцевидна форма в огъня на камината, за влажните дървени стърготини на пода, за горчивия мирис на цикория – и гледахме навън през панорамния прозорец, около който се виеше един фикус, към ужасно широкото мъгливо сиво устие на Шелда. След това, малко преди Коледа, Аустерлиц се появи срещу мен на крайбрежната алея в Зеебрюге, когато настъпваше вечерта и никъде наоколо не можеше да се види жива душа. Установи се, че двамата имаме резервация за един и същ ферибот, така че бавно поехме заедно към пристанището, от дясната ни страна беше празнотата на Северно море, а отляво – високите фасади на жилищните крепости наред дюните, в които мъждукаха синкавите светлини на телевизорите, странно неспокойно и призрачно. Когато корабът ни отплава, беше вече нощ. Стояхме заедно на палубата на кърмата. Бялата ивица след кораба се губеше в тъмнината и аз още помня как в един момент помислихме, че виждаме няколко снежинки да се въртят в светлината на лампата. Едва при това нощно пресичане на Ламанша научих впрочем чрез случайна забележка от Аустерлиц, че той преподава в Института по история на изкуствата в Лондон. Понеже с Аустерлиц беше почти невъзможно да се говори за нещо лично и понеже никой не знаеше за другия откъде води потеклото си, още от първия ни разговор в Ант-

верпен винаги говорехме на френски език, аз – с ужасна непохватност, Аустерлиц – напротив, по такъв съвършен начин, че дълго го смятах за французин. Когато преминахме на далеч по-удобния за мен английски, бях страшно изненадан да забележа у него някаква несигурност, останала за мен досега скрита, която се изразяваше в лек говорен дефект и от време на време в пристъпи на заекване, при които той така здраво стискаше износения калъф за очила, че можеше да се види бялото на кокалчетата под кожата му.

* * *

През следващите години почти всеки път, когато бях в Лондон, посещавах Аустерлиц на работното му място в Блумсбъри, недалеч от Британския музей. Най-често седях час-два при него в тесния му кабинет, приличащ на магазин за книги и канцеларски материали и където между натрупаните на пода и пред претоварените етажерки свитъци почти нямаше място за самия него, да не говорим за неговия ученик. Когато започнах следването си в Германия, на практика не бях научил нищо от преподавателите по хуманитарни дисциплини, които по онова време преподаваха там и в голямата си част бяха изградили академичната си кариера през трийсетте и четирийсетте години и все още бяха заложили на своите фантазии за власт и за мен Аустерлиц беше първият учител изобщо, още

